

MIHAIL
ELIZAROV

Bibliotecarul

Traducere din limba rusă și note de
Magda Achim



Partea I
CĂRȚILE

Gromov

Scriitorul Dmitri Aleksandrovici Gromov (1910–1981) și-a dus zilele în deplină uitare până la sfârșitul vieții. Cărțile lui au dispărut fără urmă în abisul maculaturii și, când catastrofele politice au distrus definitiv Patria sovietică, se pare că nu mai avea cine să-și amintească de el.

Puțini îi citiseră cărțile. Evident, redactorii care stabileau loialitatea politică a textelor, urmași de critici. Greu de crezut să fi stârnit cuiva interesul titluri precum *Proletarul* (1951), *Zboară, fericire!* (1954), *Narva* (1965), *Pe drumurile muncii* (1968), *Apa de argint* (1972), *Iarbă lină* (1977).

Biografia lui Gromov a ținut pasul cu progresul patriei socialiste. După ce a absolvit șapte clase și Colegiul Pedagogic, a lucrat ca secretar de redacție la ziarul unei uzine. Epurările și represiunile nu l-au atins, și Gromov a trăit liniștit până în iunie 1941, când a fost luat în armată. Pe front, a ajuns corespondent de război. În 1943, iarna, lui Gromov i-au degerat mâinile. Au reușit să-i salveze mâna stângă, dar dreapta i-au amputat-o, așa încât, de nevoie, operele gromoviene au fost create de un stângaci. După victorie, Gromov și-a dus familia din Tașkent, unde fusese evacuată, la Donbas, și până la pensie a rămas redactor la un ziar municipal.

Gromov s-a apucat târziu de scris — la vârsta maturității, când avea 40 de ani. Aborda des tema devenirii țării sale, proslăvea traiul pेत्रiț din orașele de provincie, târguri și sate, scria despre fabrici și mine, despre nesfârșite pământuri desțelenite și bătălii pentru recolte. Eroii operelor gromoviene erau de obicei directori roșii sau președinți

de colhozuri, soldați întorși de pe front, văduve care-și păstraseră intacte dragostea și curajul civic, pionieri și comsomoliști — cu toții hotărâți, voioși și gata de fapte eroice în muncă. Binele triumfa cu o perseverență chinuitoare: un combinat metalurgic se ridica în timp record, un tânăr, mai ieri student, se transforma într-un specialist experimentat după doar o jumătate de an de practică în uzină, o secție depășea planul și își asuma sarcini noi, toamna, grânele se revărsau în șuvoaie aurii în hambarele colhozului. Răul era întotdeauna reeducat sau băgat la pușcărie. Își lua avânt și mari pasiuni amoroase, dar cât se poate de caste — un sărut anunțat la începutul cărții, urmând axioma armeei din pieșele de teatru, se descărca în paginile finale sub forma unui pupic timid pe obraz. Dar Dumnezeu cu ele, cu temele. Totul era scris într-un stil jalnic, cu fraze solid alcătuite, dar insipide. Până și copertele cu tractoare, combine și mineri erau făcute dintr-un carton mizerabil.

Țara care-l dăduse pe Gromov își permitea să publice mii de autori pe care nu-i citea nimeni. Cărțile zăceau prin magazine, se ieftineau până la câteva copeici, erau duse înapoi la depozit, predate la maculatură și apoi se tipăreau altele noi de care n-avea nimeni nevoie.

Ultima dată pe Gromov l-au publicat în 1977, dar, mai târziu, în redacții au fost înlocuiți cei care știau că scrierile lui sunt doar gunoaie verbale inofensive ale unui veteran de război, de care societatea nu are neapărată nevoie, dar nici nu se împotrivesc existenței lor. Gromov primea refuzuri politicoase de peste tot. Statul, sărbătorindu-și sinuciderea iminentă, clocea literatura smintită a celor care-l distrugau.

Rămas văduv, singuraticul Gromov a înțeles că timpul care-i fusese destinat se scursese și a murit în pace, iar zece

ani mai târziu avea să-i urmeze URSS, pentru care își scrisese cărțile odinioară.

Chiar dacă, în total, au fost publicate mai bine de o jumătate de milion de volume din opera lui Gromov, doar unele exemplare se mai păstrau ca prin minune în bibliotecile cluburilor din sate îndepărtate, în spitale, în lagăre de muncă forțată și internate, ori putrezeau în subsoluri, legate strâns cu sfoară, înghesuite între documentele vreunui congres și numeroasele volume ale operelor lui Lenin.

Și totuși Gromov își avea admiratorii lui adevărați. Ei cutreierau țara adunând cărțile rămase și nu s-ar fi dat în lături de la nimic ca să facă rost de ele.

În viața de zi cu zi, titlurile cărților lui Gromov se refereau la tot felul de canale și ierburi. Dar printre colecționarii lui se foloseau cu totul altele: Cartea Forței, Cartea Autorității, Cartea Furiei, Cartea Răbdării, Cartea Bucuriei, Cartea Memoriei, Cartea Sensului...

Lagudov

Valerian Mihailovici Lagudov poate fi socotit, fără îndoială, unul dintre cele mai influente personaje ale universului gromovian.

Născut în Saratov, Lagudov era singurul copil al unei familii de profesori. Încă din copilărie se remarcase prin tot felul de calități. În 1945 tânărul de 17 ani a plecat la război ca voluntar, dar n-a mai ajuns pe front — în aprilie

s-a îmbolnăvit de pneumonie, a zăcut o lună în spital, iar în mai războiul s-a terminat. Tema soldatului care a ratat războiul era extrem de dureroasă pentru el.

În 1947 a intrat la universitate, la Facultatea de Filologie. După ce și-a luat cu succes diploma, a lucrat 12 ani ca ziarist la o gazetă de provincie, iar în 1965 a fost angajat la o revistă literară, unde a condus secția de critică.

Predecesorul lui Lagudov părăsise postul după ce lăsase să-i scape un roman de o loialitate îndoielnică. Dezghețul lui Hrușciiov trecuse, însă granițele cenzurii rămăseseră destul de neclare — poftim de te descurcă dacă un text este scris în spiritul vremurilor noi sau conține propagandă antisovietică. În consecință, și revista, și editura s-au ales cu o săpuneală zdravănă. De aceea, Lagudov era atent la tot ce ajungea pe biroul lui. După ce a răsfoit în trecut nuvela lui Gromov, într-o seară, s-a hotărât s-o încheie cu cartea și să nu se mai întoarcă la ea. Avea în cap cu bună știință o recenzie călduță — pe Lagudov nu-l lăsa conștiința să critice un fost combatant, chiar dacă textul acestuia despre artileriști antiaerieni, corect politic, era mediocru din punct de vedere artistic. Până la miezul nopții a dat gata cartea. Fără ca măcar să bănuiască, silitorul Lagudov a îndeplinit Condiția Continuității. N-a uitat să rămână vigilent și a citit nuvela de la primul până la ultimul rând, fără să omită paragrafele jalnice cu descrieri de natură sau vreun dialog patriotic. Astfel, Lagudov a îndeplinit și Condiția Sârguinței.

Citise Cartea Bucuriei, cunoscută și ca *Narva*. Din câte își amintește fosta soție, Lagudov trăise o stare de euforie năvalnică și nu dormise toată noaptea; spunea că și-a supus existența unei analize cuprinzătoare, că i-au venit idei extraordinare despre cum să fie de folos omenirii, că până

atunci fusese haotic în viață, dar acum totul devenise clar și, spunând toate acestea, râdea în hohote. Spre dimineață, emoțiile s-au domolit. Lagudov și-a anunțat sec soția îngrijorată că e prea devreme să-și proclame ideile. În ziua aceea n-a fost în stare să meargă la muncă, era deprimat, iar ideile despre armonia universală nu și le-a mai exprimat.

Partea substanțială a euforiei pe care a încercat-o Lagudov nu avea interferențe de sens cu subiectul cărții lui Gromov, și Lagudov n-a legat nicidecum evenimentele din noaptea aceea de lectura nuvelei. Totuși în sufletul lui a rămas cumva o cicatrice emoțională datorită căreia l-a ținut minte pe scriitorul cu numele Gromov.

Optsprezece ani mai târziu, a văzut nuvela acestuia într-un mic magazin prăpădit dintr-o gară. Nostalgia după fericirea trăită în acea noapte îndepărtată l-a făcut să cumpere cartea — cu toate reducerile de preț, costa doar cinci copeici și nici nu era mare, vreo două sute de pagini mici. Tocmai bună pentru drumul care-l aștepta.

În tren, împrejurările l-au ajutat din nou pe Lagudov să îndeplinească cele două Condiții. În vagon cu el călătoreau niște tineri cam chercheliți care-i săcăiau pe pasageri. Lagudov, nici tânăr și nici foarte puternic, a preferat să nu se lege de bătăranii bine făcuți. Ca bărbat, îi era rușine că nu poate să-i pună la punct pe nemernici, așa că și-a vârat nasul în carte, prefăcându-se fascinat de lectură.

Lui Lagudov îi căzuse în mână Cartea Memoriei — *Iarbă lină* care, pentru scurt timp, i-a provocat o stare de somnolență. Cartea i-a strecurat în minte o vedenie fantomatică iradiantă, ca provocată de o amintire imaginară. Lagudov a fost cuprins de o încântare atât de coplășitoare

față de viața din vis, încât, extaziat până la lacrimi, a încremenit din pricina senzației răvășitoare de înduioșare pură și luminoasă.

După ce a citit a doua Carte a lui Gromov, destinul lui Lagudov s-a schimbat radical. Și-a lăsat slujba, a divorțat și i s-a pierdut urma. Trei ani mai târziu, și-a făcut din nou apariția; în jurul lui s-a format un clan puternic sau, cum își spuneau chiar membrii lui, o bibliotecă. Cu timpul, exact acest termen avea să se răspândească în toate organizațiile similare.

În biblioteca lui Lagudov intrau în primul rând oameni pe care acesta testase Cartea Memoriei. La început, plin de aroganță, Lagudov punea efectul miraculos pe seama calităților personale. Însă experiența i-a demonstrat că, dacă erau respectate cele două Condiții, Cartea acționa asupra tuturor, fără excepție. Cel mai apropiat tovarăș de luptă al lui Lagudov a devenit psihiatrul Artur Friesman — în primele luni Lagudov își pusese la îndoială sănătatea mintală.

Lagudov era extrem de precaut în selectarea membrilor, recrutând oameni cu profesii pașnice, care sărăciseră: profesori, ingineri, lucrători modești în sfera culturii — cei pe care schimbările recente îi speriau și îi striveau moral. Presupunea că intelectualitatea umilită de vremurile noi se va dovedi un material maleabil și sigur, incapabil de revoltă și de trădare, mai ales dacă își va împlini prin Cărți și, indirect, prin Lagudov, veșnica sa aspirație spre spiritualitate, specifică clasei din care făceau parte.

În multe privințe, această ipoteză a fost greșită. Cărțile lui Gromov schimbau complet personalitatea, așa că circumspectul Lagudov a avut noroc cu cei mai mulți dintre

noii lui tovarăși; în plus, a primit ajutor calificat și de la Friesman, care oricum nu recruta pe oricine.

Cei care intrau în bibliotecă simțeau de obicei față de Lagudov respect profund și loialitate, ceea ce era de înțeles: celor mai mulți dintre ei, disperați și chinuiți de sărăcie, Valerian Mihailovici le reda speranța, sensul existenței și un colectiv unit în jurul aceleiași idei.

În primii doi ani Lagudov a adunat sub steag în general intelectuali umiliți și obidiți, dar mai târziu a decis că biblioteca are nevoie neapărat de mai multă vigoare. Atunci Friesman l-a scos din necaz. La dispensar veneau destul de des să ceară ajutor oameni pe care-i dăduse gata războiul din Afganistan. Pe aceștia îi prelucra mai întâi Friesman, apoi îi pasa lui Lagudov. În 1991 biblioteca s-a mărit cu rezerviști care nu doreau să trădeze jurământul sovietic. Foștii ofițeri îi transformau pe intelectuali într-o structură de luptă serioasă, cu disciplină strictă și serviciu de securitate și spionaj. Biblioteca putea să pună la dispoziție în orice moment până la o sută de combatanți.

Sistemul de selecție, firește, dădea uneori rateuri. Mai apăreau palavragii care îndrugau verzi și uscate despre Cărți. De câteva ori au încolțit și germenii conspirației. Soarta răzvrătiților a fost tragică deopotrivă pentru toți — au dispărut fără urmă.

Se mai întâmpla să fie furate și Cărți. Lagudov a fost trădat de un cititor obișnuit — un oarecare Iakimov. După ce a primit din depozite Cartea Memoriei când i-a venit rândul, Iakimov l-a păcălit pe custode și a fugit într-o direcție necunoscută. Lagudov avea destule cărți, biblioteca nu sărăcea, însă precedentul era revoltător în sine și, în plus, trădătorul izbutise să dispară.

Exemplul infracțiunii reușite a fost urmat și de alți cititori. Dar aceștia au fost prinși. Pentru a restabili autoritatea subrezită a lui Lagudov și a descuraja orice viitor răufăcător, hoții de cărți au fost sfârtecați în patru în fața întregii biblioteci.

Pe Iakimov l-au găsit întâmplător la un an după îndrăznețul furt. Se refugiase la Ufa. Un desant de pedeapsă a fost trimis imediat acolo, cu misiunea de a-l lichida pe hoț și a recupera Cartea. Nu mică le-a fost mirarea combatanților lui Lagudov când au descoperit că nici Iakimov nu pierduse timpul în zadar în Ufa și își organizase propria bibliotecă.

Micul detașament al lui Lagudov a luat decizia curajoasă să nu mai aștepte întăriri. Și, după un laconic „venim peste voi“, l-au înștiințat direct pe Iakimov că urmează să aibă loc reglarea de conturi. S-a căzut de acord asupra armelor albe și a fost ales un loc în afara orașului, cât mai departe.

Merită să subliniem că și cititorii bibliotecii lui Iakimov trăiau după principiul „despre morți numai de bine“. În noaptea aceea nimeni n-a ieșit victorios. Adversarii, extenuați de sângeroasa încăierare, au bătut în retragere.

Lagudov nu s-a încumetat să întreprindă o altă expediție disciplinară. Trebuia să apere depozitul de cărți de dușmanul aflat în apropiere, nu să trimită detașamente peste nouă mări și nouă țări și să-și distrugă cititorii fideli doar pentru a-și satisface propriile ambiții. Și așa biblioteca era înconjurată de numeroși rivali agresivi.

Mult timp, Lagudov a presupus că trădătorii proveniți din biblioteca lui răspândeau opinii și informații despre opera lui Gromov. Credea cam prea mult în statutul său de

ales și nu concepea că altcineva, cu excepția lui, ar fi capabil să pătrundă de unul singur esența Cărților. Mai mult, pe cei care-și clădeau puterea pe descoperirea lui, Lagudov îi socotea indivizi de mâna a doua, hoți lipsiți de scrupule. Iar mai târziu, când a fost nevoit să renunțe la exclusivism, deși cu inima strânsă, Lagudov a acceptat să stabilească legături de la egal la egal doar cu primii bibliotecari, cei puri, care dezlegaseră taina Cărților cu mintea lor, fără sugestii din afară.

Totuși procentul celor care se inițiau în opera lui Gromov prin scurgeri de informații era destul de mare și multe clanuri noi se organizau în jurul cititorilor fugari, fără să fie vorba neapărat de furt — la sfârșitul anilor '80 nu era deloc greu să faci rost de Cartea Memoriei, dacă-ți doreai cu adevărat. Rolul principal l-au jucat nu dezertorii, nu bârfele, ci activitatea de misionari a primilor „apostoli” ale căror nume au ocupat demult locuri post-mortem în panteonul acestei societăți crude și secrete. Câteva merită să fie menționate.

Șepcihin Piotr Vladimirovici. Lucra într-o tipografie și culegea Cartea Memoriei. Încurcând niște coperte, el a dus acasă un volum de Gromov, în locul romanului polițist pe care pusese ochii. Întâmplarea a făcut să rămână blocat în lift cu Cartea la el toată noaptea, iar spre dimineață, când a fost eliberat de liftieri, a ieșit de-acolo alt om. Fire sensibilă, Șepcihin și-a dat seama numaidecât că schimbarea nu avea de-a face cu fiziologia sa, ci cu acea Carte misterioasă. Zguduit de mister, el și-a lăsat slujba și a pornit-o prin țară, devenind unul dintre cei mai înfocați propagandiști ai lui Gromov.

Șepcihin a murit — probabil l-au ucis chiar neofiții cărora le povestise cândva despre Carte. Aceștia i-au făcut de petrecanie după ce-au hotărât că activitatea lui de instruire propagandistică e cam periculoasă pentru ermetismul universului gromovian.

Doroșevici Iulian Olegovici. Se afla sub tratament obligatoriu la o clinică de dezintoxicare și, ca să nu înnebunească de plictiseală din pricina abstenenței, citea. În bibliotecile acestor instituții semipunitive se adunase maculatură de tot felul — cărțile cât de cât valoroase nu rezistau prea mult acolo. Însă mulțumită clinicii de dezintoxicare, Doroșevici a aflat de Gromov și de Cartea Răbdării — *Apa de argint*. Ea aducea oricărui om aflat în suferință o senzație extraordinară de alinare și împăcare cu viața. Se spunea că ajută în caz de durere fizică, acționând ca un anestezic general. Cartea, se pare, nu avea cine știe ce efect asupra celorlalte stări, în afară de tristețe, teamă și durere, însă le domolea până la indiferență totală. Structura sufletească a lui Doroșevici favoriza munca de misionar din vocație. Le arăta Cartea numai celor care, în opinia lui, erau cei mai năpăstuiți. Viața lui Doroșevici a fost curmată în împrejurări neelucidate — cine l-a omorât, nu se știe, probabil cineva care socotea păcatul crimei mult mai puțin important decât propria suferință.

Poate că istoria exagerează calitățile spirituale ale „apostolilor“ rățăitori și, de fapt, aceștia, ca toți bibliotecarii, își doreau să capete la rândul lor influență, încercând totodată să-și creeze propriile biblioteci, însă n-au izbutit să-și ducă misiunea la bun sfârșit.

Altruismul acesta bizar contrazicea oarecum specificul misterului. Fiecare cititor nou, inițiat în universul lui Gromov,

știa că Bucuria, Răbdarea sau Memoria nu ajung pentru toată lumea și că e mai bine să nu spună nimic despre autor. Într-un colectiv era mai ușor să păstrezi Cărțile și să le sporești numărul, de aceea au și dispărut acești pionieri ce rățăceau singuratici prin țară. Pe cititorii noi îi alegea biblioteca însăși, mai degrabă din rândul celor singuri, fără familie, depresivi, examinând fiecare candidat îndelung și temeinic: oare e demn de comuniunea cu miracolul, va fi în stare să-l păzească și să-l protejeze și, în caz de nevoie, să-și dea viața pentru el?

Într-un cuvânt, Lagudov avea destui concurenți. În curând, din toate bibliotecile publice cât de cât importante, odată cu cărțile, au început să dispară în chip misterios și bibliografiile lui Gromov. Până și la Leninka¹ cineva a scos toate informațiile din fișier. Iar după computerizare, bineînțeles că datele despre autorul inexistent nu au fost introduse nicăieri și, oficial, Gromov a încetat să mai existe. Cineva s-a ocupat și de cărțile de pe rafturi. În absența cartotecii, nu-ți mai rămânea decât să ghicești numărul real al exemplarelor.

La începutul anilor '90, colecționarii lui Gromov aveau o listă de șase Cărți verificate. Mai erau ceva informații despre un al șaptelea volum pe care îl numeau Cartea Sensului. Se credea că, odată cu descoperirea lui, se va revela adevărata menire a operei gromoviene. Însă deocamdată nimeni nu se putea lăuda că găsisse un exemplar al Sensului, iar unii sceptici susțineau că, de fapt, această carte nici nu există.

Toate bibliotecile vedeau în ediția de opere complete o vrajă cu puteri uriașe, care ar trebui să conducă spre un fel de soluție globală.

1. Numele Bibliotecii V.I. Lenin din Moscova, în vorbire curentă.

Teoreticienii lui Lagudov vorbeau despre o „stare dumnezeiască“ ce dura atâta timp cât acționa oricare dintre Cărți. Ce beneficii pot decurge din această stare, nimeni nu știa, presupunându-se pe bună dreptate că celui aflat în pielea lui Dumnezeu îi vin în cap idei supraomenești. Cititorilor de rând li se spunea: Lagudov, devenit Dumnezeu, se va îngriji îndată de tovarășii săi de arme.

Aveau loc discuții despre sfârșitul lumii, despre „intoxicația cu cărți“ care îl amenință cu moartea pe cititor sau despre cum toate Cărțile, citite deodată, vor scula morții din morminte. Dar toate acestea nu erau decât ipoteze.

Se bănuia că ediția operelor complete s-ar putea să fie chiar la Gromov, dar când Lagudov a început să le caute, Gromov murise demult, apartamentul lui ajunsese în proprietatea unor străini care, chiar din prima săptămână, aruncaseră toate vechiturile.

Olga Dmitrievna, singura fiică a lui Gromov, locuia cu familia în Ucraina. Dându-se drept jurnalist, unul dintre oamenii lui Lagudov i-a făcut o vizită și a aflat cu mâhnire că aceasta făcuse cadou cele două Cărți pe care le avea unui vizitator întâmplător care se prezentase ca fiind un specialist în literatură, care studiază opera tatălui ei. Olga Dmitrievna nu-și amintea nici măcar titlurile cărților. Se pare că era vorba de Cartea Memoriei și de Cartea Bucuriei.

Bineînțeles, Lagudov s-a lămurit cine i-o luase înainte, dar nu i-a fost de mare folos. El nu se angaja în conflicte armate cu concurenții. La urma urmei, nu-l înșelase nimeni, rivalul se dovedise pur și simplu mai iute, așa că nu se putea învinovăți decât pe sine însuși. Lagudov trăgea concluzii pentru viitor și își tripla eforturile.